

es van organitzar, en tot el territori tiv, formant un culte conegut com Nyambuan. Aquest moviment no era una altra cosa que un moviment hoyo, del qual ja hem fet menció a l'inici. Els joves entenien que, pel fet de ser un tipus d'hoyo (una institució legítima i acceptada costumàriament) gaudien d'immunitat davant del poder polític. Per altra banda, en estar organitzat al voltant dels cultes tradicionals (akombo) encarregats de combatre la bruixeria (causant dels accidents i de les malalties), els participants del moviment van pensar que gaudirien, també, d'invulnerabilitat davant dels atacs dels bruixots (justament les persones amb poder polític). Això va fer pensar els funcionaris britànics, els missioners i molts investigadors, que els participants del Nyambuan pretenien assolir la vida oterna, en tractar de fer desaparèixer les causes de la mort.

En realitat, es tractava d'una reacció tradicional a una situació nova provocada per la intervenció colonial. Aquesta reacció atacava tots aquells que eren vistos com a éssers antisocials i que minaven l'ordre cívic basat en l'obligació moral d'establir vincles de reciprocitat, ja que els tivs entenien que l'egoisme i la recerca de l'interès propi, a costa dels altres, tenien l'efecte d'arruinar la terra (de malbaratar-la) i de fer-la inhabitable. Objectiu que, tradicionalment, s'atribuïa als bruixots. Per aquest motiu, quan els tivs van interpretar la intromissió colonial com a obra dels bruixots, no estaven fent una altra cosa que una forta crítica moral a tot el que representava una societat "moderna" basada en unes institucions polítiques i una forma d'economia contràries al bé comú. L'efecte de tot plegat va ser, com van denunciar els ancians cada vegada que tenien ocasió, la ruïna de la terra, i el moviment Nyambuan, la resposta nativa a aquella intromissió.

La llibertat de la igualtat: reflexions sobre els models emergents en els sistemes i les relacions de gènere

Anna Sanmartín Ortí

Universidad Complutense de Madrid

Els canvis socials que s'han produït a Espanya des dels anys cinquanta del segle XX han estat molts; cal fer esment especial a alguns dels més significatius per tal de fer una anàlisi plausible sobre les relacions de gènere a Espanya a partir de la data esmentada; en aquest sentit, cal recordar com el desenvolupament econòmic ha permès la incorporació creixent de la dona al treball retribuït, a la vegada que s'ha generalitzat l'educació d'ambdós sexes i s'ha produït una transició política que ha establert un sistema democràtic basat en el principi d'igualtat de drets, avenços que

han tingut com a rerefons els progressos anteriors, a tot Occident, en la sanitat, la nutrició i la mecanització de les llars.

La Constitució espanyola de 1978 va introduir elements clau per a les transformacions familiars i per a la independència de la dona com la idea d'igualtat entre homes i dones, l'equiparació de drets i responsabilitats en el matrimoni o la possibilitat de ruptura matrimonial; els individus tenen, per tant, en una més gran mesura que en el passat, capacitat d'elecció amb relació a les seves formes de vida i de convivència, i són molt diferents els valors que s'intenten transmetre com els de la solidaritat, la igualtat, la llibertat i la justícia.

Amb tot, el principi de la igualtat que esdevé un dret fonamental en la Constitució, en el moment de fer-se realitat en els diferents àmbits d'experiència aconsegueix efectes de diferent ordre, per la qual cosa, en moltes ocasions, el dret no es tradueix en la pràctica quotidiana ni en els comportaments socials en un fet, sinó que resta en un simple dret teòric. I aquest és el gran repte: aconseguir un espai comú en el qual les dones comparteixin el poder de transformació amb els homes, en el qual hi hagi un repartiment efectiu dels espais públics i privats, en definitiva, on hi hagi una construcció conjunta i compartida de la realitat. En aquest sentit, l'existència de polítiques dirigides a la igualtat d'oportunitats de les dones o el fenomen del treball precari que afecta fonamentalment les dones, són una demostració més de la desigualtat i la discriminació en què es troba aquest col·lectiu, per la qual cosa el sociòleg Enrique Gil Calvo parla de l'existència d'un "sostre de cristall" que no permet a les dones d'accedir a les àrees de poder

que dominen els homes i que divideix l'organització social en dues parts: una part superior i estreta en què es concentren els barons poderosos, i una franja inferior i àmplia poblada per dones sobretitulades incapaces d'aconseguir el seu nivell de competència real.

L'escriptora Virginia Wolf, fa més de cinquanta anys, va dir que si un alienígena visités la Terra i se'n formés una idea únicament amb la lectura de la premsa, pensaria que aquest és un planeta en el qual solament hi ha homes. La situació ja no és aquesta, però encara és necessari una gran quantitat de temps i esforç perquè hi hagi una igualtat d'oportunitats entre homes i dones en la vida quotidiana de manera que no sigui necessari recórrer al principi jurídic d'igualtat per tal que es mantingui a través de la conducta també. Malgrat que la discriminació de la dona ja no és tan patent i visible, seria ingenu afirmar que ja no n'hi ha; el que passa és que en molts casos, no hi ha consciència d'aquesta persistència. No és més que el resultat d'uns esquemes assumits com a evidents i que formen part del que és quotidià, d'una manera poc crítica.

A hores d'ara, la consolidació dels canvis polítics, econòmics i socials esmentats que Espanya ha viscut es barreja amb altres fenòmens com el fet que el país ha passat de ser exportador net d'immigrants a ser-ne importador o el naixement de l'atur estructural a Europa, és a dir, la desaparició del treball de per vida, amb els problemes associats de manca de continuïtat en la trajectòria vital de les persones –aspecte estudiat per Richard Sennett.² Aquest conjunt de situacions s'han de veure des del punt de vista de l'aparició i consolidació de les noves maneres de ser "home" i "dona" en la nostra societat; en aquest sentit, són altament interessants les aportacions de l'estudi *Modelos emergentes en los sistemas y las relaciones de género*,³ una recerca que veié la llum a principis de l'any 2002 i que tracta de descriure i interpretar les relacions de desigualtat que es donen en les estructures dels sistemes de gènere a Espanya, dibuixa un paisatge

general sobre l'estat de la qüestió, i presenta la dificultat d'estudiar una experiència social poc visible i encara en procés com és la construcció de nous models de ser "home" i "dona".

Mercès a l'entrevista en profunditat i l'observació participant, tenint en compte per a la selecció de la mostra les variables de sexe (home/dona), edat (joves, adults i grans), classe social (alta/baixa) i ideologia (esquerra/dreta), i completant la recerca amb grups de discussió i anàlisi textual, s'estudien els sistemes de gènere, les diferències socialment construïdes en el marc de la interacció en circumstàncies històriques específiques, tot donant compte d'aquests sistemes com a transmissors de les diferències que condueixen a la desigualtat entre homes i dones, i el canvi cap a nous models. Tot seguint les diferents generacions, la recerca que presenta el llibre esmentat comenta una gran quantitat de temes a partir d'un eix per a l'anàlisi que és el model teòric del sociòleg australià Robert Connel, que considera el gènere com una estructura de relacions socials que interaccionen de forma contínua i que es plasmen com a objecte d'estudi en tres estructures centrals, encara que no homogènies ni integrades sense contradiccions entre si, les quals són: treball, poder i emocions. Els autors, tot contextualitzant aquesta proposta dins de l'antropologia feminista a partir del concepte de "sistemes de gènere" de l'antropòloga nord-americana Gayle Rubin, afegeixen a la seva investigació dues categories transversals: les representacions de gènere, és a dir, les elaboracions simbòliques sobre les relacions entre homes i dones i el seu lloc en la societat, i l'organització del prestigi o reconeixement social, que reproduïx el sistema social i organitza les seves posicions estructurals i d'estatus.

Des d'aquesta perspectiva, la recerca duta a terme insisteix en l'enorme separació de l'esfera pública i privada de la generació més gran, en la clara adscripció de gènere a la primera per part dels homes, la vida dels quals girava al voltant de la seva feina extradomèstica, i a la segona per

part de les dones que van viure al servei dels altres en el seu rol de mares i espuses. De la generació adulta es parla com de la "generació del canvi" dels models de gènere, lligada al compromís amb els nous moviments socials, i de la generació jove com d'aquella en la qual es consoliden els canvis i transformacions de les darreres dècades. Amb tot, els autors no oblidem que és més fàcil percebre característiques similars entre homes i dones en el seu discurs que a la pràctica; d'aquesta percepció neix la necessitat de la metodologia d'observació emprada, tot indagant no solament en el discurs dels entrevistats a través de la interpretació i la inferència dels seus relats. Un relat solament narra part dels fets, la qual cosa comporta que els autors analitzen el discurs explícit des d'una perspectiva que permet extreure informació, no solament del text, sinó també del seu context.

Des d'aquest punt de vista s'analiza l'autonomia d'homes i dones a partir de la possibilitat de disposar d'un temps i d'un espai propis, el paper que juguen la família, l'escola i els grups d'iguals en l'educació, la importància de l'activitat laboral en la configuració de la identitat personal i social, la vivència de les relacions personals i professionals i, un dels aspectes més interessants, la valoració que de tot això fan els distints grups. En aquest sentit, hi ha tot un seguit de canvis que són vistos com a positius per la generació més gran, per exemple, l'augment del nivell d'estudis, la incorporació al treball, el canvi en la valoració de la formalització del matrimoni i d'una vida dedicada a la cura dels fills i la llar; amb tot, potser aquest darrer aspecte, la cura dels fills, és aquell en el qual les noves tendències topen més directament amb el model de gènere en el qual van ser socialitzats.

La generació adulta presenta una més gran heterogeneïtat en les seves trajectòries i valoracions en funció del grup d'edat i de la classe social a la qual pertanyen com també de la proximitat als nous moviments socials, de manera que alguns senten més a prop de la generació dels

seus pares mentre que d'altres són més conscients de la seva responsabilitat i protagonisme pel que fa als models emergents. Per la seva part, la generació jove valora la igualtat i és la principal protagonista del pas de l'homogeneïtat del "ser dona" cap a una identitat singular del fet de ser abans de res persona; amb tot, els investigadors de l'estudi posen especial èmfasi en la necessitat de recordar als més joves les lluites i els guanys obtinguts per les generacions precedents perquè continuïn donant suport al desenvolupament d'aquests canvis i els consolidin.

És un fet que en tots els grups són les dones les protagonistes en la introducció d'aquests canvis, motivades per les necessitats sentides de viure experiències desiguals, de patir l'exclusió de gènere i s'insisteix en un factor important: la relació entre els col·lectius d'homes i dones segueix sent molt diferent pel que fa al treball i l'actitud vital. Les dones, enfront a la tradicional dedicació exclusiva dels homes a la seva activitat laboral, s'enfronten a la reconciliació de dues estratègies, la personal i la familiar, és a dir, el treball i la família, i contribueixen, a més, d'aquesta manera al canvi social, atès que les seves decisions o estratègies transcendeixen el seu cas particular; el seu interès individual i van consolidant noves normes socials.

L'estudi presenta un seguit de propostes finals, les quals es poden considerar interessants, propostes dirigides a la introducció de "correctors" en l'organització de les relacions socials i que insisteixen en el protagonisme de noves socialitzacions per a la creació d'una societat més igualitària, enteses aquestes com a processos dinàmics, amplis i, sobretot, intencionals, conscients de la necessitat i l'aprofitament d'una educació més oberta que fomenti models alternatius que es basin en valors com la independència, la solidaritat i el respecte a la diferència. Una socialització que tingui present les diferències socialment construïdes en la interacció social i que tracti de superar el que Pierre Bourdieu¹ anomena "violència simbòlica o esmorteïda", és a dir, la interiorització, l'assumpció

profunda d'un ordre establert que fa acceptable i referma determinats comportaments i valors de submissió.

Propostes com la discriminació positiva en aquells sectors socials en els quals les dones són en minoria, un més gran control del mercat de treball, el foment d'espais mixtos i, en general, la promoció del debat social sobre l'existència del problema i els camins per superar-lo, són alguns dels reptes i reflexions que es plantegen, a més d'una sèrie d'objectes d'estudi que podrien obrir noves possibilitats; per exemple, aprofundir en les aportacions femenines als àmbits tradicionalment masculins introduint nous valors com la solidaritat, la negociació o la col·laboració, en l'exercici de la responsabilitat i el poder, és a dir, aprofitar la facilitat amb la qual les dones desenvolupen determinades activitats relacionades amb el vell lideratge expressiu del qual ja parlava Parsons, i fer-ho, no com a atributs positius de les dones, sinó com atributs positius i eficients intergenèrics; o l'estudi del fenomen de la jubilació anticipada que implica una descentralització de l'activitat laboral en persones que han de tornar a definir les seves ocupacions, fent-ho en activitats no marcades genèricament per contribuir d'aquesta manera al canvi en les relacions de gènere.

L'estudi, per tant, ofereix una visió general sobre les relacions de gènere a Espanya i fa una sèrie de propostes per poder deixar en simples suggeriments els as-

pectes més originals i de més gran interès; canviar les relacions de gènere és una tasca costosa que representa tornar a definir temps, espais, responsabilitats, hàbits, modificar prejudicis i vèncer estereotips no sempre visibles ni compartits, accions i actituds discriminatòries no sempre explícites sinó com una part assumida de la cultura, per la qual cosa es fa evident la necessitat de continuar indagant en els camins més adients per dur a terme aquests canvis. Em sembla que una societat en la qual hi ha una desigualtat no és desitjable atès que dificulta el creixement d'unes relacions més humanes, de persona a persona. I parlo d'igualtat no com a sinònim d'homogeneïtat sinó de llibertat, com a via per trencar la rigidesa dels rols tradicionals, com el camí per brindar tant a homes com a dones més opcions, oportunitats no assignades genèricament sinó aconseguides per mèrits personals.

Hi ha hagut una gran quantitat de transformacions des de la generació dels nostres avis, circumstàncies històriques diferents que, inevitablement, generen nous valors i formes d'interactuar en societat, i que apunten cap la consolidació de nous models d'homes i dones. Però s'haurà de continuar impulsant uns canvis que facilitin la comunicació i la convivència perquè, efectivament, desaparegui qualsevol tipus de desigualtat de gènere, s'aconsegueixi defensar la igualtat i no practicar la discriminació i es consoliden els nous models d'homes i dones que, a hores d'ara, s'estan perfilant en el nostre horitzó social i cultural.

1. E. Gil Calvo. *El nuevo sexo débil*. Madrid: Temas de hoy, 1997.

2. Sennett, R. *La corrosión del carácter*. Barcelona: Anagrama, 1998.

3. T. del Valle (coord.) [et al.] *Modelos emergentes en los sistemas y las relaciones de género*. Madrid: Narcea, 2002.

4. Bourdieu, P. *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama, 2000.